

УДК 327.704

Глобалізація: неминучість концептуальних змін

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

У статті обґрунтовується необхідність дослідження глобалізації, політичного аналізу її специфіки, динаміки і перспектив з урахуванням негативних тенденцій, що супроводжують цей процес. Наголошується на важливості теоретичного забезпечення і практичного втілення шляхів формування такої внутрішньої і зовнішньої політики, яка б забезпечила нашій державі гідне місце у світовій спільноті.

Ключові слова: глобалізація, концепції глобалізації, політичний простір, політичний міф.

The need to study globalization, political analysis of its specificity, dynamics and perspectives considering the negative tendencies of this process proved in the article. The importance of the theoretical providing and practical implementation of ways of forming domestic

and foreign policy that would provide our country a worthy place in the world community is accented.

Keywords: *globalization, the concepts of globalization, political space, political myth.*

В статтє обосновується необхідність дослідження глобалізації, аналізу єє специфіки, динаміки і перспектив с учетом негативних тенденцій, сопровождающих этот процесс. Отмечается важность теоретического обеспечения и практического воплощения путей формирования такой внутренней и внешней политики, которая бы обеспечила нашему государству достойное место в мировом сообществе.

Ключевые слова: *глобализация, концепции глобализации, политическое пространство, политический миф.*

Світ, у якому ми живемо, змінюється так стрімко, що навіть вчені не встигають осмислити ці зміни, передбачити їх подальший розвиток. Минуле століття, переповнене глобальними подіями і процесами: революціями, Першою і Другою світовими, „холодною” війнами, що ледь не довели людство до прірви самознищення, розпад світових імперій і колоніальної системи, СРСР і соціалістичного табору тощо, дало старт черговій хвилі процесу глобальних трансформацій. Потужному, багаторазово прискореному процесу, побудованому на нових принципах і з домінуванням нових форм. Ця послідовна зміна явищ і станів набирала обертів на тлі розвитку постіндустріального суспільства. Розпад колоніальної і соціалістичної систем створив можливості освоєння політичного простору новими суб'єктами і, водночас, – примножив можливості розширення меж політичного простору іншими. Ці тенденції є і взаємопов'язаними, і протидорними. Вони розгортаються і діють в нових умовах, на тлі нових глобалізаційних викликів, що значною мірою визначатимуть характер і результат великого історичного переходу.

Очевидно, що процес глобалізації – закономірний рух людства до форм співіснування за нових умов. З одного боку, саме глобалізація, що розгортається на тлі розвитку технологічних, інформаційних, наукоємних сфер посилює інтеграційні, об'єднавчі процеси, поступово призводить до розуміння взаємозалежності людства. З іншого, зосередження економічних, фінансових, технологічних, освітніх, інформаційних, військових тощо ресурсів „в руках” США і країн Західної Європи об'єктивно створює умови для формування своєрідних „центрів” і „периферії”. Посилюється цей поділ суттєвою різницею у можливостях соціального і економічного розвитку, життєвого рівня населення. Значно вищі фінансові, економічні, управлінські можливості, здебільшого, й забезпечують „центри” беззаперечними аргументами на користь певної системи цінностей, певного способу життя, часто – призводять

до „мовчазної згоди” щодо сприйняття пропонованих політичних, економічних, фінансових, військових стратегій.

Необхідність дослідження процесів глобалізації, політичного аналізу її специфіки, динаміки, тенденцій розвитку, а також політичних спекуляцій і міфів навколо цих процесів, зумовлюється потребою теоретичного обґрунтування і практичної розробки шляхів формування внутрішньої і зовнішньої політики України. Такої політики, яка б забезпечила нашій державі гідне місце у світовій спільноті і яка враховувала б і сучасні потреби суспільного й цивілізаційного розвитку, і його перспективи. Саме тому, суспільні перетворення, що відбуваються в Україні та в світі, описуються, як правило, в контексті глобалізаційних процесів. Такий контекст є обґрунтованим з наукової точки зору й обумовленим об'єктивними процесами, поза межами якого Україна залишитись не може. Проте й досі теоретичне бачення державотворення в Україні, в контексті глобалізаційних змін, залишається мозаїчним. „Система економічних, політико-державних, філософських і соціологічних ідей, теорій, що панувала в Україні до кінця 80-х років... виявилася непродуктивною, а за різкішими оцінками – помилковою. Виникла потреба пошуку нових теоретичних засад, на які могли б спертися суспільствознавці, аналізуючи сьогодення і розробляючи прогнози на майбутнє. Тим більше, що сучасна Україна – це нові економічні, політичні й ідеологічні відносини” [1, с. 12-13].

Поняття „глобалізація”, утворюючи певний категорійний комплекс для опису суті й характеру цивілізаційних перетворень, має своє смислове навантаження. Це поняття активно використовується для характеристики сучасних змін життєдіяльності, переходу людства на якісно новий рівень – від національно-державної до транснаціональної фази суспільств і постіндустріальної, інформаційної фази суспільного розвитку в цілому. Концепція глобалізації стала одним з найбільш поширених інструментів аналізу соціальних процесів у сучасному суспільствознавстві. У науковому середовищі та в засобах масової інформації точаться гострі дискусії щодо перспектив глобалізації. Складається й система міфів щодо цього процесу. Зокрема, побутує міф про те, що глобалізація – абсолютно нове, притаманне лише нашій сучасності, явище.

Насправді ж, стверджувати, що глобалізація – нове світове явище, було б не зовсім правильно. Дійсно, саме поняття з'явилося на сторінках наукових та популярних видань лише на початку 60-х років минулого століття, але явище глобалізації має глибокі історичні корені. Його хвиль в історії людства було чимало. Епоха великих географічних відкриттів, імперія Олександра Македонського, Римська імперія, імперія Чингісхана, розростання колоніальних імперій, промислова і науково-технічна революція тощо – все це можна аналізувати і під кутом зору аспектів глобалізації. На нашу думку, небезпідставним може бути твердження і про те, що процес глобалізації розпочався ще на початках самої історії людства.

Разом з тим, глобалізація сьогодні, – це об'єктивний процес і чи не основна ознака сучасного етапу розвитку людства. Поняттям „глобалізація” позначається великий спектр неоднозначних тенденцій і подій: „розвиток світових ідеологій, інтенсивна боротьба за встановлення світового ладу; стрибкоподібне зростання кількості і впливовості міжнародних організацій, послаблення суверенітету національних держав; поява і розвиток транснаціональних корпорацій, зростання міжнародної торгівлі; інтенсивні масові міграції і формування мультикультурних спільнот; створення планетарних ЗМІ і експансія західної культури в усі регіони світу тощо. Аналіз цих релевантних теорій глобалізації тенденцій показує, що вони набули характеру синхронних суспільних змін на початку та в середині ХХ століття, і відбулося це перетворення таким чином, що його можна охарактеризувати як соціокультурний зсув” [2].

Процеси глобалізації утворюють розгалужене тематичне і проблемне поля у сферах економіки, політики, ресурсів і стали предметом дослідження практично усіх наук – соціальних, гуманітарних, природничих. Більше того, „розвиток досліджень глобальних процесів у рамках окремих соціальних, гуманітарних і природничих наук зумовив формування специфічного предметного поля глобальних досліджень. Усі вони виходять з об'єктивної передумови – існування глобальної світоцілісності як феномена сучасної дійсності. Її наявність проявляється як в універсальному характері глобальних процесів, так і в специфічній системі взаємозалежних глобальних проблем, саме існування яких, як і потреба в їх розв'язанні, диктують необхідність формування планетарної свідомості людства як єдиного суб'єкта світового розвитку” [3, с. 421]. Така універсалізація поняття дає підстави для оцінки дискурсу глобалізації як відносно нової наукової парадигми, яка стає умовою адекватності соціального пізнання тенденціям і вимогам сучасної реальності.

Методологічні підходи до системних глобальних досліджень почали формуватися під впливом діяльності Римського клубу. У найбільш загальному плані суть соціокультурних змін доби глобалізації знайшла відображення у трьох провідних концептуальних підходах – моделі глобальної системи (Е. Гідденс, М. Склер), глобальної соціальності (Р. Робертсон, У. Бек, Г. Терборн), детериторіалізації соціального (А. Ашпадураї, М. Вотерс).

Тема глобалізації, в її різних (екологічних, економічних, соціальних, політичних, культурних, духовних, антропологічних тощо) вимірах, з 1990-х років стала домінуючою практично у всіх галузях наукових досліджень, зокрема політичних. Показовим є те, що праці з проблем глобалізації виділені в окрему категорію за класифікацією, установленою Міжнародною асоціацією політичної науки [3, с. 420].

В Україні, до середини 1980-х років, процеси глобалізації трактувалися не лише неоднозначно, але й були занадто ідеологізовані. З одного боку, вони розглядалися як передумова „світової комуністичної цивілізації”, яка

стане результатом міжнародного комуністичного руху і „пролетарських” революцій. З іншого, – як результат розвитку капіталізму, де транснаціональні корпорації оволодівають світовою капіталістичною економікою і стають інструментом поневолення країн „третього світу”.

Від середини 1980-х років починається об’єктивніше дослідження процесів глобалізації, їх впливу на економіку, політику, культуру, інші сфери життєдіяльності. Аналізуючи ці процеси, політична і філософська науки в Україні відходять від вузького класового підходу, ширше застосовуються цивілізаційний і системний підходи в дослідженнях глобалізації як історичного процесу. Сучасні українські дослідники В. Андрущенко, О. Бабкіна, О. Білорус, І. Бураковський, Л. Гайдуков, В. Горбатенко, В. Денисенко, Г. Зеленько, А. Кудряченко, Б. Кухта, О. Литвиненко, В. Манжола, М. Михальченко, М. Мальський, Ю. Пахомов, Ю. Римаренко, Ф. Рудич, О. Шевченко, Ю. Шемшученко, Л. Шкляр та інші не лише аналізують існуючі теорії глобалізації, але й висувають оригінальні концепції входження України в світові глобальні процеси.

Характерною особливістю наукових (зокрема й політологічних) досліджень глобалізації стає їх міждисциплінарний характер. Політична наука спрямовує увагу переважно на процесуальне та інституційне оформлення глобалізації як нового світового порядку. Щоправда, саме явище інтерпретується по-різному. Так, одна група політологів новий світовий порядок, що встановлюється внаслідок глобалізації, розуміє як світ без гегемонії (Р. Фалк). Інші вчені – тлумачать новий світовий лад як надгегемонізм, продовження гегемонії США. Останнім часом активно розробляються підходи в основі яких – бачення світового порядку з кількома центрами впливу.

Глобалізація є процесом суттєвих змін у світовій економіці, політиці, в інформаційній сфері, в галузі транспорту, у військовій сфері тощо. Отже специфіка її сучасного етапу полягає, передусім, в тому, що це – багатоаспектний процес, який викликає кардинальні зміни не лише у всіх сферах людської діяльності, але й в способі життя людини. Глибинним фактором глобалізації є те, що здійснюється вона, значною мірою, за рецептами неолібералізму в економічній і політичній сферах. При цьому неоліберальні рецепти поступово трансформуються в щось нове, і в цьому новому неолібералізм і неоконсерватизм конвергуються. Найяскравіше це проявляється в американській моделі геоekonomіки і геополітики, в якій глобалізація постає як американізація світу, як домінування США в економічній, політичній, військовій, культурній і побутовій сферах.

Сучасна глобалізація є й певною конвергенцією капіталізму та соціалізму. Причому в постсоціалістичних країнах люди „відмовилися” від принципів соціалізму і будують „капіталізм”, а традиційно „капіталістичні” країни (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швейцарія, Швеція) успішно впроваджують соціалістичні гасла – рівне право, верховенство

закону, політичні свободи, безплатна освіта тощо. Процес глобалізації розгортається і як демократичний, і як соціальний.

В цілому, в розгортанні дискусій про глобалізацію, можна виділити три хвили з властивими їм тональністю і різними міфами [4, с. 283-297]. На першому етапі підкреслювалися позитивні моменти глобалізації. Позитивне, навіть оптимістичне ставлення до глобалізації можна побачити, зокрема, у Ф. Фукуяма. У праці „Глобалізація безконечна” Ф. Фукуяма зазначає: „Світ інтегрується завдяки розвитку технології, торгівлі й інвестиціям, завдяки обміну думками, розвитку, який стимулює економічне зростання і створює основи для поширення демократії. Там, де розвивається економіка, неминуче поширюється демократія. Саме цей різновид прогресу дає шанс для бідних країн” [5, с. 36].

Більшість дослідників дотримуються розповсюдженої точки зору про неминучість і незворотність глобалізації, про її розвиток у напрямку всеохопності, взаємозалежності, взаємообумовленості процесів, подій, рішень, форматів тощо. Разом з тим, існують й інші точки зору. Наприклад, П. Герст і Д. Томпсон переконливо доводять, що глобалізація стала модним трендом і протягом останніх двадцяти років йому приділяється занадто багато уваги. Вчені зазначають, що з одного боку, цей процес не є безпрецедентним у світовій історії, з іншого боку, аналізуючи фінансову, економічну і сферу торгівлі, автори підкреслюють, що і міжнародні інвестиції, і торгівля зосереджені в основному в межах Північної Америки, Японії та Західної Європи [6]. У свою чергу, Р. Уайд доводить, що, у порівнянні з транснаціональними корпораціями, національні економіки незрівнянно більше контролюють обсяг торгівлі. Розмір інвестицій компаній у межах власних країн значно перевищують інвестиції за їх кордонами. Крім того, як справедливо зазначає автор, значна частина країн Африки, Південної і Середньої Азії залишаються поза глобальних процесів [7]. Ці та інші (досить аргументовані) заперечення покликані раціоналізувати наукові підходи, обережніше сприймати міф про неминучість глобалізації. Разом з тим, підтвердженням тези про взаємопов'язаність національних економік стала світова економічна криза, яка розгорнулася у 2008 році, і наслідки якої ще не подолано. Занепаду однієї великої національної економіки достатньо було для того, щоб усі ланки світового ланцюга втратили стійкість. Відтак спростовано міф про глобалізацію як оптимальну модель цивілізаційного розвитку. Виявився сумнівним і міф про щасливе глобалізоване людство, в якому інтелект та інформаційні технології допоможуть уникнути криз.

Крім того, все більш очевидним стає й те, що переважаюча сьогодні модель глобалізації в інтересах транснаціональних корпорацій породжує чимало протиріч, посилює рух антиглобалізму. Варто, також, звернути увагу на виникнення відносно нової тенденції – глобалізацію протестних настроїв. Прикладом таких процесів може бути діяльність опозиційного руху „Захопи Волл-стріт”. До акції, що розпочалися 17 вересня 2011 року в Нью-Йорку задля привернення суспільної уваги до „злочинів фінансової

еліти” і необхідності структурних змін в економіці, протягом двох місяців приєднався майже весь світ. Тривалі масові заходи відбулися в 1000 міст 82 країн [8]. Глобалізація досить часто сприймається як неминуча і водночас „безлика” сила, що використовується для виправдання тих чи інших, у тому числі (і передусім), непорядних дій. Очевидно, така реакція суспільства – ще й своєрідна спроба боротьби із „знеособленістю” глобалізаційних процесів.

Поступово в характері наукових дискусій щодо концепції глобалізації акценти стали переміщуватися від ідеї єдності і уніфікації до ідеї універсальності багатоманіття. Для фіксації цієї специфіки глобального світу Р. Робертсон пропонує термін „глокалізація”, тобто „гомогенізація і гетерогенезація”. Зазначені тенденції, в кінцевому підсумку, взаємодоповнюють одна одну, проникають одна в одну, хоча, звичайно, в конкретних ситуаціях вони можуть прийти і справді приходять у зіткнення одна з одною” [9, р. 40]. На цьому етапі поступово виникає розуміння, що оптимістичні оцінки глобалізації є однобічними. Вони не узгоджуються з супергегемоністськими тенденціями в діяльності транснаціональних корпорацій, наднаціональних фінансових організацій, з гегемоністськими претензіями окремих держав, а також з появою і поширенням рухів опору глобалізації, таких як антиглобалізм, всесвітній тероризм, неофундаменталізм тощо.

Якщо на початку 1990-х років прихильники глобального капіталізму, як головного наслідку глобалізації, ставили знак рівняння між поняттями „глобалізація” та „універсалізація світу”, то невдовзі ейфорія щодо перспектив „глобальної капіталізації” змінилися на більш стримані оцінки і прогнози. Менше оптимізму почали висловлювати не лише науковці, але й політики, економісти-практики і фінансисти у зв’язку з наростаючими у світовій економіці і фінансовій сфері кризами. Новий світовий порядок, який пов’язували із результатами глобалізації, все більше перетворювався на „новий світовий безлад”, що викликало потребу у більш виваженішому і фундаментальному переосмисленні економічних, політичних і соціокультурних змін. Пошук нової парадигми трансформації світу, як зазначає Р. Робертсон, все ще орієнтується на розвиток, але з меншою вірою у прогрес.

Перемога глобального капіталізму над соціалізмом ще зовсім недавно уявлялась як тріумф модерністської тріади Т. Парсонса – ринкової економіки, демократичного державного устрою та індивідуалізму. Ера після „холодної війни”, здавалося б, мала знаменувати новий світовий порядок, в якому маркетизація, демократизація та індивідуалізація стануть характерними рисами „нового глобального села”. Але цього не сталося. Замість міфологічного наближення до „великої гармонії” глобальний капіталізм веде людство в протилежному напрямі: відбувається „прихід глобального села”, котрий проявився скоріш у вигляді віртуальної реальності, аніж автентичного дому, і в жодному випадку він не сприяє

процвітання людства. Світ, затиснутий у взаємозалежну екологічну, фінансову, комерційну, торгову і електронну систему, ніколи раніше не був настільки розділеним на складові у відповідності з величиною багатства, впливу і влади [10]. Міф про щасливе глобалізоване людство, в якому інтелект та інформаційні технології допоможуть уникнути криз, виявився сумнівним.

Розповсюдженою є думка про те, що наслідки сучасного етапу глобалізації свідчать, що світ поступово рухається до глибокої загальноцивілізаційної кризи. Вразливою і нестабільною виявилась світова економічна і політична (з домінуванням США) система. Відверто висловився щодо цього колишній Генеральний секретар ООН К. Аннан: „Мільйони і мільйони громадян переконуються на своєму досвіді, що глобалізація — це не подарунок долі, а сила руйнування, яка підриває їх добробут або звичний спосіб життя” [цит. за 10]. Всупереч обіцянкам теоретиків глобалізації світогосподарських зв'язків, остання не стала ефективним інструментом вирішення глобальних проблем. Внаслідок цього в теорії глобалізації інколи починає переважати науковий аналіз негативних соціальних наслідків економічної і політичної глобалізації, розробки альтернативних теорій та пропозицій щодо подолання глобальних кризових явищ, які складають головну загрозу людству в ХХІ столітті [10].

Очевидно, що це не зовсім виважений підхід. Разом з тим, об'єктивно існуюче, таке, що динамічно розвивається явище потребує нового, системного, цілісного підходу. Саме тому, в осмисленні сучасних тенденцій глобалізації основна увага зосереджується на нових проблемах глобального світу, які все більше загострюються. Ці проблеми стали предметом особливої уваги в тому числі й українських вчених [1, 3, 10, 11 та ін.]. При дослідженні феномена глобалізації виокремлюються щонайменше два аспекти. Перший: глобалізація є об'єктивним процесом. Другий: перспективним є виокремлення і використання позитивних, виявлення та нейтралізація негативних його явищ.

До загальноновизнаних негативних наслідків глобалізації відносять такі: „Світова економіка стала більш взаємопов'язаною, в результаті чого негативні наслідки вмиль перетинають кордони націй-держав. Збільшення соціоекономічного розриву ... між багатими і бідними верствами населення. Зростання динаміки міграційних потоків, що має негативні наслідки ... Поширення економічного і, що особливо важливо, політичного впливу транснаціональних корпорацій на уряди націй-держав та міжнародні організації. Погіршення навколишнього середовища. Надмірна концентрація власності у секторі ЗМІ та панування на ринку інформації кількох великих мультимедійних корпорацій. Зростання негативного впливу стандартизованої маскультури, що загрожує культурному розмаїттю; виникнення вкрай радикальних субкультур. Втрата

перспективи національною державою, з якою традиційно пов'язують ліберальну демократію" [11, с. 328].

Критичне ставлення до глобалізації поширюється не лише на її сприйняття як об'єктивного процесу, але й на оцінку евристичної доцільності використання глобалізаційної парадигми для аналізу сучасних суспільних і цивілізаційних змін. Так, Д. Іванов вважає, що „перспективи використання моделей глобалізації для аналізу суспільних змін залежать від того, наскільки лінійними будуть тенденції, викликані зрушеннями початку та середини ХХ століття. Для розвинених країн уже в найближчому майбутньому актуальною стане ситуація, коли глобалізація є, але не являє собою процесу суспільних змін" [2]. У цій перспективі вчений вважає досить симптоматичною появу концепції Й. Бартельсона, який прогнозує вичерпання евристичного потенціалу поняття глобалізації та його тривіалізацію: „Бартельсон порівнює поняття глобалізації з поняттями цивілізації й революції, що сформувалися перед і в ході Французької революції кінця ХVІІІ століття: „Ці поняття також втратили стабільні референти, але функціонували як рушії (vehicles) соціальної зміни, позначаючи зміну в її чистій, найбільш неминучій і незворотній формі: зміна як умова можливих об'єктів і можливих ідентичностей у можливому майбутньому" [12, р. 193]. Згідно з цим твердженням, глобалізація являє собою не просто прогноз, але пророцтво, яке „самоздійснюється". Тому Й. Бартельсон і робить висновок, що „...метафори глобалізації, можливо, відімруть, коли поняття виконає своє завдання дестабілізації, тобто коли глобалізація стане чимось, що відбуватися без слів і не потребує обговорення" [2].

На нашу думку, аргументація Й. Бартельсона не зовсім узгоджується з сучасними теоріями соціального конструювання реальності. Згідно з цими теоріями, соціальні процеси, навіть якщо вони вже набули певних обертів і цілеспрямування, не є тим, що може „відбуватися без слів і не потребує обговорення". Саме суперечливість основних тенденцій глобалізації потребує рефлексивних і дискурсивних зусиль для того, щоб коли й не повністю нівелювати загрози глобалізації, то хоча б розробити моделі суспільного і цивілізаційного розвитку з врахуванням цих загроз, побудувати і на національному, і на міжнародному рівнях стратегії розвитку, здатні протистояти глобалізаційним викликам. Ці проблеми необхідно досліджувати, аналізувати, обговорювати, розв'язувати і в інтересах України, наскільки це можливо.

Ще одну підставу для кризи концепції глобалізації Д. Іванов вбачає в тому, що на межі ХХ - ХХІ століть постають принципово нові тенденції суспільних змін: „Зараз, наприкінці ХХ - початку ХХІ с., концепція глобалізації на вершині популярності. Але перші симптоми кризи глобалізаційної парадигми змін уже в наявності. Адекватно моделюючи тенденції економічної інтеграції, формування транснаціональної бюрократії, зростання мультикультурних спільнот, теорії глобалізації не

описують і не пояснюють адекватно нові тенденції, що виникли ближче до кінця ХХ століття: експансію симуляцій-образів, що заміщають реальні речі/дії в економіці, політиці, культурі, а також комп'ютерну революцію й формування так званої кіберкультури. Чим далі історично відстоять аналізовані події від періоду зрушення початку-середини ХХ ст., тим гостріше постає проблема адекватності глобалізаційної парадигми" [2]. Але з таким обмеженням глобалізаційної парадигми важко погодитись. По-перше, нові тенденції суспільного розвитку, згадані Д. Івановим, не є винесеними за межі об'єктивних процесів глобалізації. Самі ці процеси є, значною мірою, наслідком інформаційної революції і розгортаються когерентно її поширенню в усіх сферах суспільного життя. По-друге, те що численні соціальні і соціокультурні процеси сучасності не можна описати тільки за допомогою теорії глобалізації, свідчить лише про те, що ця теорія, як і будь-яка інша, не може бути єдиним, універсальним інструментом соціального і політичного аналізу і має бути доповнена іншими теоретико-методологічними інструментами

Проблему зміни концепції глобалізації Д. Іванов вбачає також в запропонованому М. Уотерсом понятті „постглобалізація”. Однак ідею „адаптувати за допомогою нового поняття теорію глобалізації до нових умов” Д. Іванов вважає ризикованою: „Перехід від взаємодій у реальному просторі до взаємодій у віртуальному просторі може з однаковим успіхом інтерпретуватися і як гіперглобалізація - експансія соціальних процесів у нові форми просторовості, і як деглобалізація - редукція дійсної просторовості соціальних процесів” [2]. Насправді ж, перехід від взаємодій у реальному просторі до взаємодій у просторі віртуальному може інтерпретуватися не тільки як глобалізація, але і як створення глобалізаційних міфів, коли втрачається межа між реальністю і віртуальністю.

Ми так розлого цитували Д. Іванова, оскільки він відображає позицію досить широкого кола дослідників, які песимістично оцінюють наслідки процесів глобалізації, хоча й не заперечують деяких її позитивів. Крім того, на нашу думку, суперечливість, іноді – протилежність підходів – ще одне свідчення неминучості концептуальних змін, необхідності дослідження та врахування позитивних і негативних тенденцій, що супроводжують процес глобалізації.

Людство усе більше розуміє свою цілісність, усвідомлює завдання щодо нейтралізації негативів науково-технічного прогресу, екологічної кризи, вичерпаності ресурсів тощо. Навіть це дає надію, що багато міфів буде розвіяно, і міжнародна політика набуде перспективних цілей співробітництва цивілізацій, народів, міжнародних організацій та інститутів. Україні ж важливо знайти своє місце у цій політиці співробітництва. Особливої ваги набуває усвідомлення необхідності колективних зусиль в подоланні глобальних криз, коли настає час нових геополітичних рішень. В умовах глобальної кризи визрівають

нові геостратегічні зсуви, сутність яких полягає в пошуку країнами нових партнерів і альянсів, удосконаленні державного і міждержавного регулювання економіки. Глобальна криза – це час створення нових геополітичних конфігурацій, нових підходів до валютного і господарчого ринків, особливо енергетичного і продовольчого.

Для України, стомленої роками безперспективного „зовнішньополітичного шпагату” між Росією і Заходом, міфічного „стрибка” в НАТО і ЄС, ситуація „спільних рішень” відкриває нові можливості. По-перше, слід переглянути пріоритети зовнішньої політики в бік їх раціоналізації і прагматизації, відмовитися від романтичних вірувань у „доброного дядечка” зі Сходу чи Заходу. По-друге, від розмов про інноваційні технології слід перейти до конкретного їх впровадження, особливо в енергетиці і сільському господарстві. По-третє, настав час чітко визначити взаємовідносини у трикутнику „Україна – Росія – США”.

Завершуючи аналіз методологічних можливостей і меж категоріального поняття „глобалізація”, можемо зробити висновок, що в цілому воно залишається адекватним, необхідним і продуктивним у дослідженні сучасних соціальних змін. Водночас, – потребує певних концептуальних уточнень з урахуванням тенденцій розвитку самого явища, подолання застережень і обмежень, зокрема в контексті аналізу суперечностей української моделі цивілізаційного розвитку.

Складність дослідження глобалізаційних процесів полягає в необхідності врахування старих і напрацювання нових моделей суспільних трансформацій, насамперед через вдосконалення політичної системи, реорганізацію політичної влади, механізмів її функціонування, формування нової політичної еліти та ефективну взаємодію влади і громадськості.

Зважаючи на те, що в Україні не було створено дієвих соціальних засад для демократичних перетворень (точніше, вони задекларовані, але не втілені в життя), на сьогодні актуальним залишається узагальнення досвіду суспільних трансформацій постсоціалістичних країн і врахування його в процесі вироблення дієвої національної політики демократичних трансформацій. Водночас будь-які демократичні перетворення не матимуть успіху, якщо вони здійснюватимуться всупереч глобалізаційним процесам, що розгортаються і впливають практично всі сфери суспільного життя.

Література:

1. **Михальченко М. І.** Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ „Відродження”, 2004. – 488 с.

2. **Иванов Д. В.** Эволюция концепции глобализации / Д. В. Иванов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.soc.pu.ru/publications/pts/ivanov_3.shtml
3. Політична філософія: підручник / [Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв, В. В. Кривошеїн, В. Ю. Полянська]; за ред. Є. М. Суліми. – К. : Знання, 2006. – 799 с.
4. **Бек У.** Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника. – М. : Изд-во „Прогресс-Традиция”, 2001. – 302 с.
5. **Фукуяма Ф.** Глобалізація безконечна / Ф. Фукуяма // І. – 2000. – № 19. – С. 36–42.
6. **Hirst P.** Globalization in Question / P. Hirst, G. Thompson. – London : Polity. Press, 1996. – 227 p.
7. **Wade R.** Globalization and its limits // Berger S., Dore R. (eds.) National diversity and global capitalism. Inthaca, NY, 1996. – P. 60–88.
8. К акции протеста на Уолл-стрит подключился почти весь мир [Электронный ресурс] : http://infox.ru/authority/foreign/2011/10/15/K_akcii_protyesta_na.phtml. – Назва з титул. екрану.
9. **Robertson R.** Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory / R. Robertson, F. Lechner // Theory, Culture & Society. – 1985. – № 2. – 103–117.
10. **Арсеєнко А. Г.** Глобалізація: основний зміст та соціально-економічні й політичні наслідки напередодні 21 ст. / А. Г. Арсеєнко. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lab.org.ua/article/category/antiglobalism/691>
11. Основы демократії: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / [авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; заг. ред. А. Колодій]. – К. : Вид-во „Ай Бі”, 2002. – 684 с.
12. **Bartelson J.** Three Concepts of Globalization / Bartelson J. // International sociology. – 2000. – № 2. – Vol. 15. – P. 180–196.